

Het vraagstuk van de (over-) bevolking

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 19
14 oktober 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten

Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:

postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname,
Curaçao en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

Mr. dr. M. Rood-de Boer: Het vraagstuk van de
(over-)bevolking (pag. 1 en 3)

C. W. Kerkhof: De humanist en het gezag (pag. 4 en 5)

Dr. H. Bonger: Humanisme en arbeid (pag. 5)

P. Jacobs: Membrechts 'Het tweede besluit' (pag. 6)

Drs. G. F. Makink: Bruikbare studie over de vraag:
is evolutie blind of gericht? (pag. 7)

SOMMIGE problemen van wereldorde krijgen veel aandacht en wekken grote beweging op – men denke slechts aan de Vietnamoorlog, aan de rassendiscriminatie en aan de honger- en armoedevraagstukken. Een ander wereldprobleem zoals dat van de overbevolking staat veel minder centraal in onze opmerkzaamheid; het roept ook minder emoties wakker. Over de bevolkingsexplosie wordt geconfereneerd en geschreven, er verschijnt regelmatig nieuwe literatuur¹⁾, maar geen mens zal er vóór of er tégen gaan demonstreren. Geen grote geldinzamelingen, geen sit-in's, geen mars naar Den Haag... Onze belangstelling voor het bevolkingsvraagstuk is afstandelijk en verstandelijk, hoewel we de dreiging voelen.

Men moet, bij het denken over bevolkingsproblemen, twee gegevenheden tegenover elkander stellen: enerzijds het aantal mensen, anderzijds de beschikbare middelen om in leven te blijven. Indien tussen deze twee een wanverhouding bestaat, spreken we van overbevolking.

Weet u, hoe groot het aantal thans levende wereldbewoners is? Ter bepaling van de gedachten: in 1650 waren het er 500 miljoen. Volgens de gegevens van de informatiedienst van de Verenigde Naties bestond de wereldbevolking medio 1966 uit de volgende aantallen:

gehele aarde	3.346 miljoen
Afrika	314 miljoen
Azië ²⁾	1.864 miljoen
Noord-Amerika	217 miljoen
Zuid-Amerika	252 miljoen
Europa	448 miljoen
Oceanië	18 miljoen
USSR	234 miljoen

Per jaar groeit het aantal bewoners op aarde met 65 miljoen nieuwe mensen; per dag worden 180.000 babies geboren. De groei-graad is momenteel twee procent per jaar. De Verenigde Naties verwachten dan ook voor 1980

gehele aarde	4.330 miljoen
Afrika	449 miljoen
Azië	2.461 miljoen
Noord-Amerika	262 miljoen
Zuid-Amerika	378 miljoen

Europa	479 miljoen
Oceanië	23 miljoen
USSR	278 miljoen

Zelfs al spreken we niet in details over de beschikbare voedselvoorraden en over de andere benodigdheden om aan de primaire levensvoorwaarden te voldoen (om nog helemaal te zwijgen van vervulling van secundaire levensbehoeften), dan nog is deze snelle bevolkingstoename een zaak, die men niet dóórdenken kan, zonder een zekere paniek te voelen opkomen.

DE cijfers voor Nederland. Ons inwonertal bedraagt vrijwel 13 miljoen. In 1949 bereikten we de 10 miljoen, en het is sindsdien zeer hard gegaan. Per jaar worden ongeveer 140.000 babies geboren, dat zijn er 300 per dag. De Verenigde Naties verwachten dat wij in 1980 met 14,1 miljoen zullen zijn, en over 50 jaar zou ons inwonertal verdubbeld zijn... een gedachte om van te rillen.

Teneinde de dreiging van overbevolking af te wenden, zijn reeds vele suggesties gedaan. Enerzijds moeten we er gezamenlijk naar streven, de beschikbare middelen, nodig om aan primaire levensvoorwaarden te kunnen voldoen, tot het maximum uit te breiden. Daarbij zullen leefbaarheidsproblemen, vraagstukken die met secundaire levensbehoeften samenhangen, evenzeer de aandacht moeten hebben.

Anderzijds is het zaak, dat een daling van het geboortecijfer plaatsvindt. Of de overheid zich hierbij passief moet blijven opstellen, dan wel actief gaat optreden, lijkt geen vraag (al was het bijvoorbeeld maar door een grondige herziening van de bestaande kinderbijslagregelingen tot een soort toeslagregels voor die gezinnen, die zich aan het 'ideale-kindertal' houden). Echter, naast deze in het praktische vlak liggende oplossingen, moet men voorbereid blijven op verrassingen.

Sinds enkele jaren doet zich in ons land namelijk een onverwacht verschijnsel voor op het gebied van de bevolkingstoename, dat de sombere voorspellingen wel eens zou kunnen

(Vervolg op pag. 3)

KRITISCH ALLERLEI

Afgedaan

Het Utrechtse studentengezelschap Tres Facium Collegium heeft in een brief aan de senaat van het Utrechtsch Studenten Corps meegedeeld in de toekomst alle installieriten achterwege te zullen laten.

Zo stond in het Algemeen Handelsblad. Men kon verder nog lezen dat Tres zijn 'diepe leedwezen' uitsprak over het voorval, waarbij een adspirant-lid stikte in de roetkap hem opgezet, want, zo ging men verder, 'het corps werd er ook min of meer op aangekeken, want Tres-leden zijn tevens leden van het corps.'

Zoals het er nu staat krijgt deze droeve zaak een beetje het karakter van 'dat regelen we wel als ouwe jongens onder elkaar, want een slechte naam, oh foei!'

Niet over de dood van een jongen die hun medestudent wilde worden en wiens overlijden met het betrachten van wat meer voorzichtigheid te voorkomen was geweest, spreekt men zijn diepe leedwezen uit. Ook praat men niet over het feit of de installatie-riten in het kader van deze gestroomlijnde tijd misschien niet meer zouden passen. Geheel in stijl hiermee antwoordde de senaat van het corps dan ook: 'bereid te zijn met de nu gegeven garanties en deze zaak als afgedaan te beschouwen.'

Blijft toch de vraag: 'Waarom was eerst zo'n tragische gebeurtenis nodig vóór Tres besloot deze gevaarlijke rit af te schaffen?'

Het drama Van Heyst

Dagelijks kan men in de kranten lezen over verdere ontwikkelingen in het drama rond het sluiten van de fabrieken van Van Heyst en als er geen honderden werknemers mee gemoeid waren, zou men het bijna gaan lezen als ware het een feuilleton. Telkens komen van achter de schermen zaken te voorschijn van goochelen met aandelen, met geld en... de belangen van vele mensen. En wat verteld wordt, vindt allemaal plaats in een sfeer van koudbloedigheid, in de keiharde taal-van-het-geld, alsof het de afloop van een partijtje bridge betreft. Neem de uitspraak van een zekere heer Van Bree (in het Algemeen Dagblad):

'hij zegt verder dat hij zich als commissaris van de Nederlandse NV nooit veel met dat bedrijf heeft beziggehouden. Het was slechts een soort erecommissarisschap, aldus Van Bree.

Alle verantwoordelijkheid voor de

door D. Roethof - Ensing

gang van zaken in Nederland wijst de heer Van Bree dan ook nadrukkelijk van de hand.'

Wat ik me dan afvraag is, hoe nadrukkelijk de heer Van Bree de gelden, die hem namens dat 'ere'-commissarisschap toevloeiden, dan ook van de hand gewezen heeft.

Ontslag

In de Nieuwe Rotterdamse Courant stond het bericht, dat een Franse moeder van twaalf kinderen in een brief aan Madame de Gaulle heeft gedreigd haar ontslag aan te bieden als niet op korte termijn aan enkele eisen van deze moeder voldaan zou worden. Zij liet haar brief afdrukken in de 'France Soir'.

Zij eist hogere studietoelagen voor haar kinderen en een rentevrije lening voor de aanschaf van zes bedden en een breimachine. Ook wil zij jaarlijks twee weken vakantie en een grotere woning met staatssubsidie inplaats van de vierkamerflat in de Parijse voorstad Sannoï. Daar ik mij als moeder, die verantwoordelijk is voor twaalf kinderen, terecht als werkneemster van de Franse natie beschouw, heb ik de eer mijn ontslag in te dienen. Als op 21 oktober 1967 geen vergelijk is bereikt, houdt dat in dat u mijn ontslag hebt aangevaard. U kunt dan de kinderen ophalen en hen verzorgen. Ik zal mij laten inschrijven bij het plaatselijk arbeidsbureau.

Nu kun je om zoiets lachen of er je schouders over op halen, maar ook: er over nadenken. Er zal voor Yvonne de Gaulle wel iemand gevonden worden die een listig en toch aardig briefje opstelt, maar ik vraag me af welke argumenten daarin worden gehanteerd. Twaalf kinderen, dat betekent een hele zorg, zeker als je kleinbehuist bent en je man een eenvoudige fabrieksarbeider is. Je mag dan wel het een en ander verwachten op gebied van sociale maatregelen, kinderbijslag en studietoelagen...

Maar wie heeft deze mevrouw Rogier gezegd twaalf kinderen ter wereld te brengen, onder zulke moeilijke omstandigheden? De Franse staat soms? Ja, misschien, omdat deze het verkrijgen van voorbehoedsmiddelen angstvallig heeft tegengehouden. Maar mag men van een volwassen mens in deze tijd ook verantwoordelijkheidsgevoel verwachten en een wat nuchter inzicht in de problemen die verrijzen als men twaalf kinderen groot wil brengen?

Wie heeft die twaalf kinderen

eigenlijk gewild? En gaan we het krijgen van kinderen plus onze zorg voor hen tot staatszaak verklaren?

Want dat is het standpunt van mevrouw Rogier toch; zij beschouwt zich als werkneemster van de Franse staat. En als haar het 'werk' onmogelijk wordt gemaakt, omdat zij naar haar idee te weinig 'salaris' ontvangt, goed, dan worden deze kinderen staatsaangelegenheid en zoekt moeder wel een andere, gemakkelijker en beter betaalde baan.

Nee, als ik er goed over nadenk, dan vind ik die mevrouw Rogier een keiharde zakenvrouw, die munt tracht te slaan uit het feit dat zij zo nodig twaalf kinderen op de wereld wilde zetten. Wie daar behoefte aan heeft, goed, dat make een ieder voor zich uit, maar kom dan niet later met klaagverhalen, als blijkt dat je tegen de taak achteraf niet opgewassen bent. En maak van kindertal en opvoeding een gewetenszaak, geen staatszaak!

Anti-baby

In de meeste ontwikkelingslanden is één van de problemen waar men mee te maken heeft een te grote bevolkingstoename in gebieden, waar reeds nu te weinig voedsel geproduceerd wordt om de monden open te houden en waar het mislukken van de oogst onmiddellijk een ramp betekent, die mensenlevens kosten gaat.

De verantwoordelijke figuren bezinnen zich op methodes die toegepast kunnen worden, waarbij ethische en morele zowel als praktische bezwaren bekeken dienen te worden. De gouverneur van Midden-Java, generaal Moenadi, liet ook zijn licht schijnen over deze moeilijkheden. Op een bijeenkomst van plaatselijke autoriteiten hield hij een gloedvol pleidooi voor geboortenbeperking. Zijn oplossing stond in het Hengelosch Dagblad: *Om de echtparen bij het binnen de perken houden van hun kindertal te helpen, deed de generaal de oplossing aan de hand om veelvuldig grote feesten te organiseren, die tot diep in de nacht duren en die zouden voorkomen, dat men uit verveling vroeg naar bed gaat...*

Dat onze NVSH nu nooit op zo'n gezellige en eenvoudige gedachte gekomen is!

Het zou overigens nuttig zijn voor de generaal om te beseffen dat rampen beter achterwege kunnen blijven in zijn gebied, want die hebben, zoals destijds bleek na het uitvallen van het licht in New York en de overstromingen in Venetië en Florence, een averechts effect en als we daar even serieus over nadenken, dan is dat verschijnsel er één van diepenseelijke emotie: op de meest intieme wijze toenadering zoeken, als het lijkt, alsof de wereld om zich heen vergaat. Een voortborduren op het thema van Noach en zijn ark?

DENKEN AAN GELUK

*Denken aan geluk: een stille
waarin alle woorden het eens zijn
leven en dood de lippen zijn van de zon
en de aarde ontsloten in onze gezichten
— o mond die open is voor de geboorte*

*Onzichtbare vogels vliegen in ons
de ziel is groter dan haar naam
alleen de vrees heeft de lach van 't boze
heeft longen van zand — de vrees
die ons leidt in een dood zonder licht*

*Draag de vlakte in uw benen
de berg in uw schouders
geef de heuvel aan de vrouw en de zachtheid
terug aan het mysterie
wees van de minnende aarde
het ongeluk is een leeuw dien de liefde temt*

HERMAN VAN DEN BERGH

Uit: 'Verstandhouding met de vijand', uitgave Querido (Amsterdam) 1958.

Bouwen op nieuwe bodem: een fraai boek

Als ergens de uitlating 'Er werd (door menselijk denken en handelen) iets groots verricht' van toepassing is, dan zeker wel op de Zuiderzeewerken. Veel is er al geschreven, ook in het buitenland over dat ontzaglijke project, een gehele binnenzee droog te leggen, er vruchtbare polders van te maken. Eén aspect van deze gigantische arbeid is nog te weinig belicht: hoe er in de nieuwe polders is gebouwd.

Zelden is het mogelijk geweest zulke ruimten als de nieuwe IJsselmeerpolders vanuit één centrale, architectonische conceptie te bebouwen. Het is dan ook geen wonder, dat architecten en stedenbouwkundigen zich diepgaand in deze projecten hebben geïnteresseerd, er met enthousiasme medewerking aan hebben verleend. In opdracht van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders is thans bij Van Gorcum & Comp. N.V. te Assen een fraai boek verschenen - 'Bouwen op nieuwe bodem' van H. J. Stuvet - dat vooral door de illustraties een duidelijk beeld geeft van wat er in de nieuwe polders op architectonisch terrein is geschied.

Voor de geïnteresseerde beschouwer van het voortreffelijke fotomateriaal zijn er opmerkelijke zaken te ervaren. Eén ervan is in dit boek te zien hoe de architectuur in de polders is meegeëvolueerd met het architectonische denken er buiten. Wellicht is dit nog het duidelijkst in de opzet van de arbeiderswoningen in de Wieringermeerpolder, - de woningbouw daar begon

reeds in februari 1931 - vergeleken met die in Oostelijk Flevoland.

Zij, die de IJsselmeerpolders hielpen bebouwen hebben veel geleerd van het afschrikwekkende voorbeeld, dat de in de vorige eeuw drooggelegde Haarlemmermeerpolder hun heeft gegeven. Nog steeds geeft de bebouwing daar aan 'hoe-het-niet-moet'. Of alles, wat in de IJsselmeerpolders is gebouwd een voorbeeld is van 'hoe-het-wel-moet' is voor sommigen aan twijfel onderhevig. Naar onze smaak is het bouwen - zeker in de Wieringermeerpolder - nog wat te veel traditiegebonden geweest. Wel begrijpelijk, omdat er veelal is gebouwd voor de boerenbevolking, die nu eenmaal meer gehecht is aan vertrouwde vormen. Dat ook radicaler ingestelde architecten hun ruime kans hebben gekregen in de nieuw polders stemt tot voldoening: het boek 'Bouwen op nieuwe bodem' geeft ook daarvan een duidelijk beeld.

Allen die geboeid zijn door 'het grootse mensenwerk, dat in de Zuiderzee is verricht', zal het boek van Stuvet sterk interesseren. Dat zijn bijna 300 bladzijden dikke boek, voor een groot deel bestaande uit foto's en tekeningen, zo royaal en tegen zo lage prijs (f 25,-) kon worden uitgegeven danken we aan de samenwerking van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders te Zwolle en de uitgeverij Van Gorcum & Comp.

J. v. S.

HET VRAAGSTUK VAN DE (OVER-)BEVOLKING

(Vervolg van pag. 1)

loochenstraffen. In de loop van 1964 heeft zich een plotselinge daling van de geboorte ingezet, welke ook in de jaren 1965 en 1966 voortgang vond. De geboortecijfers van de stad Amsterdam zijn illustratief voor deze daling:

1962:	13.754
1963:	13.866
1964:	13.790
1965:	12.467
1966:	11.867

aantallen levendgeboren kinderen, terwijl de bevolking als geheel vrijwel gelijk is gebleven.

Het is te eenvoudig, deze daling alleen te verklaren vanuit het plots op het tapijt verschijnen - en populair worden - van de anti-conceptiepil. Immers: de NVSH bestaat en werkt al vele jaren actief op het gebied van de geboorteregeling. Anderssoortige middelen tot voorkoming van zwangerschappen waren reeds lang bekend en werden toegepast. Waarom zou nu net het nieuwe anti-conceptiemiddel zoveel effect hebben gehad? Prof. van Rooyen meent (in 'Nederland leeft demografisch wonder', uit de Zakenwereld van jan. 1967), dat de abrupte daling van het geboortecijfer mede de weerslag is van een geheel ander verschijnsel, dat overigens reeds jaren aan het op-gang-komen was. Hij doelt daarbij op het afbraakproces van scheidsmuren tussen kerkelijke en godsdien-

stige groeperingen, die vroeger volstrekt afgescheiden van elkander leefden. De muren verdwijnen, men ziet en hoort en ervaart wat de andere groepen doen en denken; de afzonderlijke kerkelijke invloeden nemen af. Mogen wij het aldus formuleren: de verrassende geboortedaling in Nederland is mede een gevolg van de groeiende buitenkerkelijkheid. Indien de ontkerkelijking zich in andere landen zou gaan voortzetten, is het mogelijk dat ook elders duidelijke veranderingen in het geboortepatroon zullen gaan optreden. Zo zou de secularisering tenslotte een hulpmiddel kunnen betekenen om te ontkomen aan overbevolkingsellende.

M. ROOD-DE BOER

1) 'Het bevolkingsvraagstuk' - Prof. dr. J. P. van Rooyen, 1961.
'Bevolkingsexplosie' - Prof. dr. W. Brand, 1961.
'Dringen in Nederland' - 1965.
'Het vraagstuk van de wereldbevolking' - Prof. dr. A. de Froe, 1966.
'De mens in dichte pakking' - K. N. A.-v.W., 1966.
'Bevolkingsgroei en welvaartsmeting' - Ph. v. Praag, 1966.
'Bevolkingsontwikkeling in Nederland' - Chr. Hist. Tijds. 1967, nr. 3.
Tal en Last, Kontaktorgaan van de St. Welzijn en Bevolkingsgroei.

2) Omdat van China geen nauwkeurige bevolkingsgegevens bekend zijn (de schattingen lopen van 735-765 miljoen), kan het totaal voor Azië hoger liggen dan hier is weergegeven.

HET nieuwe seizoen is weer begonnen. We zijn weer voor de radio op zondagmorgen. Dat is prettig, van ouds vertrouwd, want velen van ons konden er maar moeilijk aan wennen, dat het vaste rustige zondagochtend-paadjie verlegd was naar de snelweg op maandag- en vrijdagavond, net als je stond af te wassen of koffie te zetten. Meestal misten we het dan ook grandioos, maar gelukkig was er het Woord van de Week en dat las ik dan vaak in de wasserette.

Een wat vreemde sfeer voor het humanisme. Brandt het rode licht al, o, dan moet er soda in en tegen het einde van de speech brandde het rode lichtje weer, dan was de zeeppoeier aan de beurt. Theo Polets commentaar op de vrijdagavond werd tijdens het droogproces doorgenoemen. Dat hoeft nu niet meer. 't Kan nu weer de Libelle worden of Margriet.

Die zijn hun nieuwe seizoen ook weer fors begonnen, met enquêtes over het huwelijk en gidsen voor moderne ouders. Om van te rillen: 'Schijnbaar onbeduidende opvoedingsfoutjes kunnen hun latere leven vergallen,' lees ik in die gids. 'Hun' zijn dan onze bloedjes en die 'foutjes' begaan wij. Zegt u maar 'blunders', zou ik zeggen, want als je er iemands latere leven mee kan verknoeien, moet het niet gering zijn. 't Liegt er niet om, maar ze gaan vermoedelijk van het standpunt uit, dat de meeste mensen er toch overheen lezen. Tot hun geluk overigens, want als je je kinderen zou moeten grootbrengen met het eeuwige gevoel in je achterhoofd van: ik mag geen fouten maken, want dan zijn mijn kindertjes later de dupe, die hebben dan geen leven, nou, dan heb je zelf op dit moment geen leven en de kinderen ook niet, dus ik weet niet, wat erger is.

Ik heb eens iemand gesproken, die het een tijdje erg moeilijk had. Psychisch moeilijk. Allerlei deskundigen en mensen, die het ook heel goed weten konden, stonden er haast onafgebroken omheen en deden wat ze konden om er nog iets van te maken. 't Lukte niet zo best, want dit soort dingen moet z'n tijd hebben, maar na een poos was die mevrouw toch wel weer aardig opgeknapt. 'Hoe gaat het met je?', vroeg ik haar, toen ze eens bij me op bezoek was. 'Och,' was het droeve antwoord, 'als mijn ouders me maar beter hadden opgevoed, dan had ik al die moeilijkheden niet.' 'Hoe oud ben je?', vroeg ik. 'Zeven en zestig,' klonk het en ze begreep niet, waarom ik me op dat moment in m'n koffie verslikte van 't lachen. Ja, op die leeftijd kun je toch slecht je ouders de schuld meer geven van je problemen.

Dan is er na het Wonder van de geboorte, weer Het Wonder van de eerste dag van de baby. Interessante reportage, steeds maar baby-smoetjes met dichte oogjes. 'k Vraag me af, wat het volgende Wonder zal zijn. Misschien wel, dat er na al die voorgeschiedenissen nog zoveel gewone, normale en gezonde mensen rondlopen, want als ik het zo bekijk, is dat wel het grootste wonder.

DE HUMANIST EN HET GEZAG

'Alle mensen hebben een mond en twee oren!'

HET is nog maar anderhalf jaar geleden, dat Koosje Koster in het nieuws was omdat de politie haar plan om krenten uit te delen al te hardhandig vrijdeldde. Met enkele tientallen anderen figureerde Koosje een poos in de Amsterdamse crisis. Haar hippe navolgers boden bloemen en andere attenties aan, zonder dat zij de openbare orde in gevaar brachten. De crisis is geweken en over Koosje wordt allang niet meer gepraat.

Al is 'het gezag' geen voorpaginanieuws meer, er wordt nog wel over gedacht en geschreven. In de roerige dagen van het provotariaat werd gedebatteerd over de eisen, die aan de gezagshandhaving mochten worden gesteld. Nu vraagt men zich eerder af wat de grondslagen zijn van het gezag, en welke waarde men er in onze maatschappij aan toekent.

Zoekers naar de grondslagen van het gezag worden, bewust of onbewust, beïnvloed door hun levensbeschouwing. In een veel geciteerd interview, dat de Nijmeegse hoogleraar Van Eck in mei van dit jaar toestond aan Het Vrije Volk, zei hij dat de bron van alle moeilijkheden ligt in de secularisering van onze samenleving. Respect voor het gezag spreekt voor hem vanzelf: het is immers van God afkomstig? Op de derde conferentie, die de juridische sectie van Socrates op 23 september belegde over het thema 'De humanist en het gezag', zullen weinig deelnemers geweest zijn, die hun gezagsopvatting baseerden op een van buiten komende macht. Eerder zullen zij zich hebben aangesloten bij de eerste spreker, prof. mr. G. E. Langemeijer, die het gezag omschreef als de in een rechtsorde verankerde en omliggende bevoegdheid om uiteindelijk, zo nodig door macht te handhaven beslissingen te nemen. Geen enkele rechtsorde kan buiten die beslissingen en dus in zover ook niet zonder gezag.¹⁾

Over gezag behoeft men zich niet te allen tijde te verheugen, zei hij. Het heeft ook een negatieve kant, omdat het mensen onderwerpt aan de beslissingen van andere mensen, terwijl geen afdoende waarborgen denkbaar zijn noch voor de superioriteit van deze laatsten, noch voor de juistheid van een beslissing. Niet zonder ironie zei prof. Langemeijer, die procureur-generaal is bij de Hoge Raad, dat de aantekeningen bij de arresten van dit hoge rechtscollege er op zouden kunnen wijzen dat ook de Raad niet altijd gelijk heeft.

De spanning tussen onvermijdelijkheid van het gezag enerzijds en de niet uit te sluiten feilbaarheid anderzijds heeft consequenties. Vooreerst behoort een rechtsorde niet meer

gezag te verlenen dan per se nodig is. Aan een burgemeester b.v. is meer beslissingsmacht toegekend dan nodig is door de verantwoordelijkheid voor het politiebeleid bij hem en niet bij de gemeenteraad te leggen. De praktijk leert gelukkig, dat de meeste burgemeesters wel verantwoording afleggen aan de raad, maar deze kan op dit punt geen motie van wantrouwen aannemen. Een tweede principiële gevolgtrekking is, dat de leden van de rechtsorde zich naar het gezag hebben te schikken. Men kan zich aan die plicht niet onttrekken door de aanvaarding van het gezag te laten afhangen van de wijze waarop het wordt uitgeoefend.

De derde consequentie die prof. Langemeijer trok, noemde hij zelf 'pastoraal'. Men mag de gezagsdragers als mens geen verwijt maken van hun feilbaarheid. Natuurlijk staat het een ieder vrij, kritiek uit te oefenen op hun beslissingen, maar het is niet rechtvaardig hen van kwade trouw of onbekwaamheid te betichten. Meer dan eens wordt over hen gesproken op een manier, die allerm minst plezierig is voor de betrokkenen. Het psychologische effect van deze ongezoeten kritiek is echter veel belangrijker. 'Wie in zijn lijfblad iedere dag weer leest, dat een politieke gezagsdrager een functie bekleedt, die ver boven zijn capaciteiten ligt, en dat zijn bedoelingen op z'n minst genomen dubieus zijn, is na enige tijd geneigd daar geloof aan te hechten.' Ter geruststelling: dergelijke persoonlijke aanvallen zijn niet van deze tijd alleen, onze gezagsgetrouwe voorvaders namen beslist geen blad voor de mond.

Er bestaat niet alleen een redelijke verklaring voor een voor iedere maatschappij zo fundamenteel verschijnsel als het gezag. Waarschijnlijk oefent een sterke irrationele waardering een nog krachtiger werking uit. Deze waardering, die in rustiger tijden een bijna-religieuze karakter had, is door veranderingen van het maatschappelijk milieu en ontarding van het gezag bij velen weggevalen. Om dan met succes te zoeken naar wegen tot verbetering van en aanpassing aan de situatie, zullen wij moeten terugvallen op de rationele rechtvaardiging.

Waarom geen 'stekelcrises'?

ZIJ het op andere gronden, was ook prof. mr. A. D. Belinfante de mening toegedaan dat gezag in een samenleving onontbeerlijk is. 'De mens is, naar het uiterlijk gezien, het slechtst voor de strijd om het bestaan toegeruste wezen in de natuur. (...) Desondanks heeft de mens zich niet alleen weten te handhaven, maar hij heeft ook de hegemonie op

aarde weten te verwerven.' Het unieke van de mens (Huxley) is, dat hij twee eigenschappen combineert: verstand en gemeenschapszin. Voor het bundelen van individuele kracht in een collectieve prestatie is leiding nodig, anders loopt de zaak uit de hand. 'Gezag is in het leven van de mens even onontbeerlijk als klauwen voor een leeuw of stekels voor een egel,' zei prof. Belinfante ongeveer. Voor een verklaring van het feit, dat zich bij mensen wel problemen voordoen met het gezag, terwijl men toch nooit hoort van stekelcrises bij egels, werkte hij een stuk Franse geschiedenis uit.

IN de strijd om het bestaan van de Franse gemeenschap had Hendrik IV, gewapend met militaire en diplomatieke kennis, richting gegeven aan een collectieve inspanning. Na de vestiging van de Franse eenheid bleek zijn prestige zo groot, dat het absolute gezag bleef bestaan. Zijn opvolgers koesterden zich nog lang in de glans van de redder des vaderlands en zij deden alles om het absolute gezag te handhaven. In die tijd poogde men dan ook door middel van allerlei 'intellectuele hoogstanden' het gezag van de koning te rechtvaardigen. (Koning bij de Gratie Gods b.v.). Op grond van dit brok geschiedenis poneerde de inleider zijn stellingen, dat 'ieder gezag, dat ter verdediging van het bestaan van de gemeenschap nodig is, wordt aanvaard' en dat 'staatsrechttheorieën dienen om een gezag te rechtvaardigen, dat voor het voortbestaan van de gemeenschap — niet meer nodig is.'

Onze maatschappij wordt niet meer bedreigd door de vijand buiten de muren. De dreigingen komen van binnen uit, omdat onze gemeenschapsorganisatie krachten heeft opgeroepen, die de organisatie zelf dreigen te ontwrichten. Het kernsplittingsprocédé is bron van onmisbare energie, maar bergt tegelijkertijd de mogelijkheid in zich het leven te vernietigen. De industrialisatie, voorwaarde voor ons huidige levenspeil, dreigt lucht en water zó te vervuilen, dat het leven er door in gevaar komt. Wanneer het verkeer niet straf in de hand gehouden wordt, verwekt het een enorme chaos. Tegen deze rechtstreekse bedreigingen kan men zich alleen door doelgerichte collectieve actie te weer stellen, en die actie is mogelijk doordat gezagsdragers er leiding aan geven. Dat is wat in de laatste stelling van de spreker werd omschreven met: naarmate een menselijke gemeenschap aan minder of aan andere vormen van bedreiging onderhevig is, is minder andersoortig gezag noodzakelijk.'

Gezag, dat wordt uitgeoefend om desorganisatie te voorkomen, noemde prof. Belinfante 'functioneel'. Dit is ook voor ieder aanvaardbaar: geen zinnig mens zal het in zijn hoofd halen het stopbord van een agent op een druk kruispunt te negeren. Minder gemakkelijk te accepteren zijn de vormen van schijngezag, die door de inleider 'restanten van Versailles' werden genoemd. 'De

(Vervolg op pag. 5)

Humanisme en arbeid

JUNI 1966 heeft dr. H. J. Roethof, voorzitter van de beheerscommissie van 'Socrates' een commissie geïnstalleerd, die tot taak kreeg het onderwerp *humanisme en arbeid* te bestuderen. Leden van deze commissie waren: prof. dr. P. Thoenes, voorzitter, A. L. den Broeder, J. v. d. Bilt, W. Coenders, mej. mr. C. J. van Dalsen, H. van Dam, C. J. v. d. Hulle, J. W. Martijn, drs. H. F. Mulder, L. P. G. Nelemans, Th. W. Polet en C. H. Schonk, Mej C. W. Kerkhof, stafmedewerker van de Stichting *Socrates*, werd als secretaresse aan de commissie toegevoegd. De taak van de commissie was zich een oordeel te vormen over de betekenis van de arbeid voor de mens.

Op 28 augustus 1967 was, na tien vergaderingen, het rapport gereed en dit werd aan *Socrates* aangeboden. Het werkstuk ligt nu voor ons. Het is een uitvoerig, 59 pagina's tellend goed gedocumenteerd en weloverwogen stuk werk, voortreffelijk geredigeerd. In een begeleidend schrijven zegt de commissie te hopen, 'dat haar poging tot een humanis-

tische evaluatie van de arbeid van groot belang zal zijn voor de verdieping en de uitwerking van de humanistische gedachte binnen het Verbond, en dat tevens haar rapport op die personen en organisaties buiten het Verbond, die zich van de verhouding mens en arbeid rekenschap dienen te geven, van invloed zal zijn.'

Bij deze korte aankondiging wil de redactie van Mens en Wereld het voorlopig laten. Het rapport zal zo spoedig mogelijk uitvoerig besproken worden.

De redactie waagt het wel als haar voorlopig oordeel uit te spreken, dat de commissie er in geslaagd is om helder, kundig en kritisch de gehele problematiek van de menselijke arbeid uiteen te zetten en zij is ervan overtuigd, dat dit rapport in Nederland een belangrijke rol zal spelen overal waar over de menselijke arbeid gedacht zal worden. Het zou wel eens kunnen zijn, dat deze publicatie van de Stichting *Socrates* in de komende tientallen jaren het denken over de arbeid beslissend zal beïnvloeden.

B.

La plus belle VU

't Zat er dik in. De gemeente Zaandam wijzigt de ziekenbezoektijd, want het bezoek verbleef volle vier uur aaneen op de ziekenzalen, broodjes en koffie mee, kinderen spelende onder de bedden, patiënten met een extreme Fahrenheit, en zusterkens verre van steriel in incasseringsvermogen. Een complete familiemigratie gelijk. Gaadu mee, dichters bij huis, want bovenstaande is nog niks, vergeleken bij ons allernieuwste ziekenhuis van de VU, dat wars van alle engheid omtrent art. 31 als medische schakel tussen Amsterdam en Amstelveen bereid is u urenlang met open armen te ontvangen. Om precies te zijn, van 3 tot 8 uur. Alle accessoires zowel van medische, recreatieve, geestelijke als materiële aard wachten u. Begeef u argeloos via de riantie entree in de diffuus verlichte lounge, voorzie uzelf van een warme of frisse drank en zet u een wijle nevens de in kleurige mozaïek geschakeerde wand in een fauteuil om in de sfeer te komen.

Ether noch lysol, stethoscopen noch ondersteunen zullen uw meditatie verstoren; stil als het licht is het geluid. Het enige leven dat zichtbaar is komt van de planten die hoorbaar staan te groeien.

In vorm zijnde begeeft u zich achterin naar de aan weerszijden zichtbare liften. Na een druk op het klavier van knoppen rijst u suizende opwaarts. Deuren openen en sluiten zich automatisch. U bevindt zich nu in een hartader van het medisch centrum, omringd door allerdiepste stilte. Een labyrint van gangen, deuren met lampjes, series van aanduidingen in medisch vakjargon: 'immunisatie', 're-animatie', 'sterilisatie', 'hominisatie' enz.

Af en toe gaat iemand u geruisloos voorbij. Koester geen vrees want het zijn wezens gelijk u, die eveneens argeloos over de drempel gekomen zijnde hier min of meer inwonend zijn geworden. Want na een poos wandelen ontdekt u het geheim: een uitgebreide serie appartementen in de oostelijke vleugel, luxe kamers voor een of twee patiënten. Het gebruikelijke bed is hoogst ongebruikelijk als een statief in alle standen te fatsoeneren. 'All as you like it to see inside the room, or outside the window.' Een soort Annie Schmidt 'Eurobed'.

Strek uw leden en bedien u van het paneel met lampjes en knoppen waarop naar keuze: keuken, dokter, zuster, broeder, dominee, pastoor, teevee, radio of telefoniste, en het gevraagde suist in woordeloze dienstbaarheid opwaarts naar uw kamer. Zoals de arts slechts komt om te beluisteren komen de geestelijken uitsluitend om te luisteren. En om het geheel nog meer luister bij te zetten bevindt zich naast uw appartement een werkkamer met bureau, foto van de medische staf en een klachtenboek. Na jaren zal men hier mensen als u en ik aantreffen die, sinds zij dit Vrije Universum binnenwandelden, bed, bad, bureau en bediening benutten zonder dat men ze kent of ze de vraag stelt 'Quo vadis?'

Humanistische ziekenbezoeksters wees welkom! Maar... laat het toch maar onder ons blijven.

d'See-Uyl

DE HUMANIST EN HET GEZAG

(Vervolg van pag. 4)

minister, die een ridderorde uitdeelt en ons daarmee wil doen delen in de verbleekte glans van het absolute gezag, dat hij denkt van Lodewijk XIV geërfd te hebben, is lich- telijk ridicuul, zei spreker.

Ons ingewikkelde maatschappelijke bestel heeft er toe bijgedragen, dat de overheid thans heel wat meer gezag heeft dan Lodewijk ooit had. Er is echter een belangrijk verschil: de gezagsfuncties van de rechter en de inspecteur der belastingen zijn vastgesteld in openbare vergaderingen van onze volksvertegenwoordiging, en berusten niet op de wil van een soeverein. De centrale overheid heeft vooral tot taak de gezagsfuncties te verdelen over verschillende terreinen van het maatschappelijk leven, van waterschappen tot aan het Centraal Bureau voor de afgifte van Rijbewijzen. Vele mensen dragen gezag op een bepaald gebied. Ieder onzer is evenwel op andere terreinen aan het gezag van anderen onderworpen. De leraar, die van school komt, stapt in de bus, waarin hij is onderworpen aan het gezag van de chauffeur, die zijnerzijds de bevelen van de verkeersagent heeft op te volgen, die van zijn kant weer is onderworpen aan een hoger gezag. Zo kan men schakel voor schakel aan de keten toevoegen.

Vader doet niet alles goed

Onze opvattingen over het gezag zijn onder invloed van wijzigingen in maatschappelijke

verhoudingen veranderd. 'De vadercultuur is teneinde,' zei mr. M. Rood, die de conferentie leidde. Hij bedoelde daarmee, dat de vader, als autoritaire, alles beslissende figuur niet alleen geen plaats meer heeft in het gezin, maar ook niet meer in de staat, de kerk, het bedrijf en de politieke partij. De verticaal, als pyramide gestructureerde cultuur maakt plaats voor de horizontaal gestructureerde. De elite staat niet meer aan de top, omdat zij elite is. Het gezag van de leiders moet steunen op hun overwicht en niet alleen op hun plaats in de school, de vereniging of het bedrijf. De gezagsdrager zal zich kunnen handhaven als hij het voor het zeggen heeft, omdat hij een verstandige, gezaghebbende visie heeft, waarvan hij bereid en in staat is uitleg te geven.

Een van de deelnemers gebruikte geen zware begrippen als 'humanisering' en 'democratisering', maar formuleerde het zó: 'De tijd is voorbij, dat er één was met een (liefst grote) mond en ontelbare anderen met alleen maar twee oren. Alle mensen, of zij nu gezag dragen of niet, hebben een mond en twee oren. Dat betekent, dat mondige mensen naar elkaar zullen moeten luisteren.'

C. W. KERKHOF

¹⁾ Deze juridische omschrijving geeft aan 'gezag' een andere betekenis dan het kan hebben in de familiekring. Het gezag van een vader anno 1967 ontleent zijn kracht niet aan het uitvaardigen van bindende voorschriften, maar aan zijn persoonlijke overwicht.

Membrechts 'Het tweede besluit'

'HET tweede besluit', het zesde boek van de jonge schrijver Steven Membrecht verschilt naar wezenskenmerken niet van de vorige vijf. In geen geval echter mag hieruit worden gekonkludeerd, dat de auteur 'zich herhaalt'. Een zekere herhaling valt bij een en dezelfde auteur vanzelfsprekend altijd waar te nemen. Hij is voor ons niet voor niets herkenbaar en aan dat wat hij ons te zeggen heeft en aan de wijze waarop hij dit doet.

Men mag in grote lijnen stellen, dat het bij Membrecht vooral de hoofdpersoon is, die tevergeefs zoekt naar verbondenheid met de weinige mensen, die hij 'kent'. Hij kan niet slagen, doordat hij is gevormd door een milieu, dat bij hem een gevoelspantsering heeft veroorzaakt. Deze pantsering is te beschouwen als een psychische verharding, een vorm van aanpassing, ten einde niet onder te gaan. Die aanpassing is niet volkomen, wat betekent dat de betrokkene blijft haken naar wezenlijke relaties, die zich kenmerken door liefde, vriendschap, begrip, mededogen, kortom alles wat warmte brengt in ons leven. Maar juist door de *eigen* pantsering is er een blijvend onvermogen die relaties echt te beginnen dan wel deze voort te zetten (= te verdiepen).

Vanuit het hierboven aangeduide onvermogen ontstaat bij Membrechts personen het dwangmatig getinte verlangen langs verstandelijke weg te verklaren, te begrijpen. En bovenal ontstaat er het streven naar absolute verhoudingen. Met dit laatste is hier bedoeld, dat de normen zo zuiver en scherp worden gesteld, dat een voldoen eraan reeds bij voorbaat tot de onmogelijkheden behoort. En dit laatste nu is de hele 'opzet': door die normen zo op te schroeven – en hiermede elke nieuwe verhouding uit te logen – en na hen te blijven rationaliseren ontslaat men zich van een taak, die men niet aan kan.

'Het tweede besluit' handelt over het mislukken van het huwelijk tussen Otto en Marlies. De verklaring – men gelieve dit letterlijk op te vatten, want er wordt geanalyseerd 'tot op het bot' – van dat mislukken blijft een rationele, een intellectuele. Hoewel de handeling niet ontbreekt, verloopt het eigenlijke verhaal via ontledende en uitdiepende gesprekken. Men zou ook kunnen stellen, dat deze gesprekken zelf goeddeels 'handeling' zijn. Het is, meen ik, een kenmerk van onze cultuur, dat wij veel meer handelen-in-onsdenken dan dat wij werkelijk handelen. Of anders: wij leven vooral in en vanuit ons (be-)redeneren en nauwelijks vanuit ons ook op andere wijze aanwezig zijn.

HOEWEL niet primair bedoeld als verwijt aan de *schrijver* Membrecht moet hier worden opgemerkt, dat de man en de vrouw in 'Het tweede besluit' te weinig *beleven*. Op de snijtafel wordt, weliswaar met de fijnste instrumenten, in hoofd en lichaam gezocht naar gevoelens en verlangens. Zij zijn er niet en als zij er wel zijn blijven zij onvindbaar voor degene, die de instrumenten hanteert. Zelfs het experimenteren door verhoudingen aan te gaan met anderen – Otto met Adriana, Marlies met Julio – lijkt een konklusie van de bevindingen op die snijtafel. In de konklusie van Otto, dat voor hem de oplossing niet te vinden is in de relatie tussen man en vrouw – en dus wel in een andere – kan

ik niet geloven. Het gaat namelijk niet in de eerste plaats om het '*objekt*' van de liefde maar om het *vermogen* tot liefde.

Hoe scherpzinnig de personen van Membrecht ook redeneren, niet alles blijkt verklaarbaar te zijn. En de schrijver tracht ons te suggereren, dat op het moment – eens – dat wel alles kan worden verklaard, zijn personen de innerlijke vrede kunnen vinden. Hoewel dit een illusie is, weet Membrecht ons te boeien door zijn dwingende, gepassioneerde verteltrant, door zijn 'chirurgische' eerlijkheid, zijn duidelijke gedrevenheid en dus... door zijn eigen problematische situatie. Want hoewel hij een schrijver is van het zuiverste water, pleegt hij geen literatuur maar kan hij niet anders dan ons deelgenoot maken van wat hem zo sterk bezig houdt. De term 'engagé' is hiervoor niet meer dan een gebrekkige omschrijving.

Membrechts wijze van uitbeelden doet denken aan de schilderijen van Jeroen Bosch, rijk, bizar, benauwend en op korte afstand van de psychische nacht. Zijn woordkeuze is een zeer krachtige, zij het soms met enige overdaad. Het leven van zelfs zo intelektualiserende figuren als bij Membrecht kenmerkt zich niet alleen door een voortdurende gespannenheid van denken. Er zijn ook 'gewone' ogenblikken, er zijn vlakheid en verveling. Waarmede ik wil zeggen, dat zijn personen wat al te duidelijk zichtbaar intellectuele kinderen van een intelligente vader zijn. Wat minder analyse en verklaren en wat meer suggereren en aanduiden zouden zijn boeken nog waardevoller maken dan zij nu reeds zijn. Membrecht is duidelijk een schrijver van beduidende allure, bij wiens werk als enige gevaar bestaat, dat de problematiek zal gaan overwoekeren. De problematiek is weliswaar voor schrijver en lezer een gegeven grootheid, maar de lezer wil zichzelf ook op andere wijze herkennen. De boeken van Steven Membrecht zijn verschenen bij de Uitgeverij Contact.

P. JACOBS

'ZUIVER' TAALGEBRUIK

MISSCHIEN kwam het doordat wij, mijn oppervlakkige kennis en ik, in onze schaars geprezen maar overvolle bus, dezelfde evenwichtsmoeilijkheden ondervonden en dus het hoofd hadden te bieden, of omdat al bijna een uur lang de zon scheen, ik weet het niet; ik gaf om welke reden dan ook, die o.k. (oppervlakkige kennis) gelijk, volkomen gelijk. 't Kan ook uit gemakzucht, nee eerder toch uit pure bewondering voor 's mans uithoudingsvermogen zijn voortgekomen.

Hij was, herinnerde ik mij, zo'n tien, twaalf jaar geleden een vechter voor het-zuivergebruik-van-de-nederlandse-taal. En dat was hij nog, constateerde ik, met een lichte hui- vering. Ik vind het natuurlijk wel een prijszwaardig streven, al kan ik mezelf er gewoonlijk niet druk om maken. Bij mij thuis wordt weleens een woordje gebruikt dat strikt genomen, zelfs niet bestaat. Als daar iemand zegt: "t Gaat allemaal zo deurel- vandaag" dan begrijpen wij dat 'het' niet luk- ken wil. 't Komt niet in mij op Van Dale er bij te slepen; ik ben niet strijdbaar.

Maar mijn o.k. wél! Hoewel zijn stem soms ten onder gaat in 't rumoer van trillende rui- ten, rammelende deuren en knarsende rem- men en 't volgend moment uitschiet als de bus enige, niet geannonceerde 'uithollingen overdwars' neemt, komt hij onverdroten met nieuwe staaltjes taalverminking op de prop- pen.

Als hij, bij het vorderen van de rit een één- mansbankje heeft veroverd, komt juist de plaats vóór hem tot mijn beschikking en van dat moment af gaat er veel van zijn lezing voor mij verloren. Of verloren ook weer niet, ik weet nog opmerkelijk veel van onze vroe- gere 'gesprekken' zodat ik best hier en daar een zinnetje kan missen, dunkt mij. 't Wordt meer een spelletje van trefwoorden, ook al

doordat ik niet aanhoudend achterom kan blijven kijken.

'Dus je houdt me op de hoogte, hè?' vraagt hij plotseling vlak bij mijn oor, terwijl hij rood drukt, 'je komt nu toch eerstdaags kij- ken, dan praten we weer verder. Niet té gauw hoor, want we zijn nog niet helemaal op dreef.'

'Goed ja, afgesproken', antwoord ik haastig, 'hoe was het adres ook weer?'

'Knollentuin elluf', roept o.k. terwijl hij van de treeplank springt.

Thuis, het stratenboekje raadplegend, komt de jongste zoon verslag uitbrengen van zijn belevenissen. Hij heeft de kerstspullen van de zolder mogen halen. Ja, dat zie je zó, hij heeft ze niet alleen gehaald maar ook vast uitgepakt: alles ligt door de kamers ver- spreid. De poes beijvert zich de chaos zoveel doenlijk te vervolmaken, waarbij hij niet eens zóveel breekt.

Zoon klimt op mijn knie en zegt uit de vol- heid van 'zijn geluksgevoel: 'Ik ruikte de kerstlucht en toen was ik direct weer zó ver- rast, jôh!' Toen wist ik dat mijn o.k. er náast was met zijn taalzuiveringsacties. Zolang kleine mensen precies omschrijven wat zij beleven is hun taal zuiver. En wij, volwasse- nen, zeggen toch maar zo zelden – in al of niet welgekozen bewoordingen – dat wat ge- zegd moet worden.

M. VISSER-SCHRÖDER

Vrouwen in Fins parlement

Er zijn tegenwoordig 34 vrouwen in het Finse parlement, dat is 17 pct van het totaal aantal leden. De Finse vrouwen waren de eersten in Europa, die het actief kiesrecht kregen (in 1906) en zelfs de eersten ter wereld, die het passief kiesrecht kregen.

(Uit: Unesco-Nieuws)

Bruikbare studie over de vraag: is evolutie blind of gericht?

IN W. Krommenhoeks dissertatie 'Een vergelijkend onderzoek naar de bijdrage en betekenis van de paleontologie en biologie in het moderne evolutionisme' wordt tegen de achtergrond van een hoeveelheid wetenschappelijke kennis nagegaan in hoeverre de evolutie blind of gericht is¹). Dit is een wereldbeschouwelijke vraag die voor ons van belang is en daarom in Mens en Wereld alle aandacht verdient. Temeer omdat een groot deel van deze studie door niet vakmensen goed begrepen kan worden. In de inleiding wordt de vraag gesteld of de paleontologie (leer der fossielen) en de biologie op dit ogenblik de organische evolutie kunnen verklaren en tot welke consequenties en wereldbeschouwing deze kennis leidt. Het antwoord, geformuleerd in de laatste alinea van de samenvatting, luidt

'dat er geen wetenschappelijke noodzaak bestaat een niet-materieel agens te veronderstellen dat verantwoordelijk gesteld kan worden voor de complexiteitstoename welke zich tijdens de organische evolutie heeft voorgedaan. De uitkomsten van paleontologie en biologie wijzen daarentegen sterk in de richting van een ontplooiing van intrinsieke mogelijkheden als kenmerk van de organische evolutie'. (blz. 155).

Het is natuurlijk interessant de argumenten en overwegingen te kennen die tussen vraag en antwoord liggen: ze worden in hoofdstuk IV gegeven. De eraan voorafgaande hoofdstukken behandelen de zuiver wetenschappelijke zijde van de evolutie. De moeilijkheden die het trekken van juiste conclusies op dit gebied in de weg staan worden duidelijk aangegeven, zoals het meten van de tijd en de ontwikkelingssnelheid in de prehistorie, de onvolledigheid van het gefossiliseerde materiaal, het definiëren van het soortsbegrip, de uiteenlopende gedetailleerdheid van een reeks vormen enz. Hierdoor blijven stambomen tendele speculatief, die van onszelf inbegrepen.

Het ontbreken van 'missing links' lijkt waarschijnlijk op een gezichtsbedrog te berusten: geleidelijk worden meer vormen gevonden in vroegere aardperioden; dit wijst op een grotere continuïteit dan de paleontologie tot dusver toonde. De belangrijke vraag of de mutaties uit de erfelijkheid toereikend zijn om de grotere stappen van het evolutieproces te verklaren, wordt door de meeste evolutionisten bevestigend beantwoord. Op deze plaats ontbreekt een vermelding van het werk van Dubois, die ook in de bibliografie niet is vermeld en die in een aantal reeksen zoogdieren vaststelde dat het aantal hersencellen sprongsgewijs van soort tot soort verdubbelde. Voor de evolutie opent dit beginsel een perspectief dat besproken had dienen te worden. De chemie heeft experimenteel aangetoond dat abiogenese (ontstaan van levende uit dode mate-

rie) mogelijk is en zelfs waarschijnlijk was onder de omstandigheden van de oertijd. Interessant zijn enkele gegevens die ons over die omstandigheden inlichten. Enige algemene biologische problemen (genetische grondwet, rudimentaire organen, convergentie, uitsterven, specialisatie, orthogene enz.) worden in het licht van moderne opvattingen toegelicht.

Bij de evolutie zijn begrepen als verbetering en vooruitgang, hoger en lager, onvermijdelijk. Wordt eerst gezegd dat een evolutie welke begon met een hoeveelheid latent leven en welke na een half miljard jaren vormen als zoogdieren en de mens heeft voortgebracht, toch wel de naam vooruitgang waardig is (blz. 111), de beschouwing die hierop volgt over de betrekkelijkheid van dit begrip eindigt met de conclusie dat de criteria ervoor een menselijke zienswijze representeren op de organische natuur, met alle subjectiviteit die eraan verbonden is (blz. 113). Voor ons belangrijk is het hoofdstuk over evolutie en wereldbeeld (IV). Hier vraagt de auteur: 'Waar komt dit zedelijk besef vandaan?' (onderscheid tussen goed en kwaad). 'De religie leert dat de ethiek berust op een goddelijk ingrijpen, maar zou het geen product van de natuurlijke selectie kunnen zijn?' (blz. 114). In dit verband worden de opvattingen van Huxley, Teilhard de Chardin en Bok besproken en vergeleken. Hierbij blijkt dat de biologische evolutie bij Huxley als een dwangmatig, opportunistisch proces gezien wordt, bij Teilhard als een voorkeursontwikkeling in de richting van het bewustzijn dat streeft naar het eindpunt 'Omega'.

De opvatting van Huxley is causaal met de mens als toevallig resultaat, die zijn lot in eigen hand heeft en dus verantwoordelijk is voor de verdere loop. Teilhard's opvatting is finaal, met de christelijke mens als bedoelde bestemming, wiens ondergang absurd zou zijn. Krommenhoek heeft naast waardering toch bezwaren tegen deze opvatting. Hij noemt die o.a. dualistisch wegens het hanteren van twee soorten van door Teilhard bedachte energie; hij wijst er ook terloops op dat Teilhard zelfs in strijd is met de theologische opvattingen o.m. van de menselijke ziel en de zondeval.

De theorie van Bok is moeilijk, zodat de beknopte bespreking ervan door veel lezers niet gemakkelijk zal worden begrepen wanneer zij zijn werk (Aula 126) zelf niet kennen. Krommenhoek doet het bovendien voorkomen of Bok een geheel andere theorie geeft dan Huxley. In feite is dat niet zo: hij zet er een gedetailleerd fysisch fundament onder en vult Oparin aan, wiens belangrijke boek van 1961 jammer genoeg niet vermeld is²). Men krijgt ten onrechte de indruk uit de citaten uit Bok, dat deze de dode uit de levende natuur wil laten ontstaan. Dit lijkt daarom absurd, omdat de sterk verruimde definitie die Bok van leven geeft niet de gangbare dekt. Men zal er goed aan doen Bok zelf te lezen.

Het boek van Krommenhoek biedt ons een bruikbare bron om uit te putten voor onze wereldbeschouwing, al zijn daarvoor Huxley, Bok, Waddington en Oparin zelf te verkiezen. Een aantal vragen die door de auteur gesteld worden (b.v. waar komt de ethiek vandaan?) vindt geen afdoende beantwoording, wat overigens geen verwondering behoeft te wekken.

G. F. MAKKINK

1) Proefschrift rijksuniversiteit te Utrecht, 1966, 171 blz. Uitgave: Bronder-offset, Rotterdam

2) Life, its nature, origin and development

1951	100	INDEX-CIJFERS
1952	100	van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
1953	100	
1954	104	
1955	106	
1956	108	
1957	115	
1958	117	
1959	118	
1960	121	stijging 0,85%
1961	123	" 2,54%
1962	127	" 1,65%
1963	132	" 3,25%
1964	140	" 3,94%
1965	147	" 6,06%
1966	156	" 5,00%
1967	?	" 6,12%

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering,

Hoe en Waarom" wordt

verteld op welke wijze „Aurora"

haar verzekeren een

zoveel mogelijk waardevaste

levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200

Amsterdam - Telefoon 78 33 55

Radiolezingen op zondag

Zondag, 15 oktober van 9.45 – 10.00 uur: W. van Doorn 'Humanistisch perspectief' (Hilversum I).

Zondag, 22 oktober van 9.45 – 10.00 uur: L. G. van der Wal 'En wat zegt een Humanist ervan' (Hilversum I).

TELEVISIE:

Maandag 16 oktober, van 22.15 tot 22.45 op Nederland I. Onderwerp: 'Oud, maar levend'. Jonge mensen worden ouder en oudere mensen worden oud. En dan wel of niet in een bejaardentehuis? Moet het een door levensbeschouwelijke organisaties, b.v. humanistische, gebouwd en bestuurd tehuis zijn? Deze vragen rond bejaarden en bejaard-zijn komen in dit programma aan de orde. Regie: Ton Aarden.

Wereld-bevolkingsatlas

SOWJETGELEERDEN zijn begonnen met de samenstelling van een 'Wereld Bevolkingsatlas'. Kaarten, die de volksverhuizingen tonen, hun verdeling en plaatsen van vestiging, sociale en culturele kenmerken, zullen een beeld schetsen van het gevarieerde karakter van de wereldbevolking van nu. De atlas zal ook kaarten bevatten die de vestiging van nomaden laten zien, de opkomst en groei van nieuwe steden en het verband tussen de bevolkingsspreiding en de ontwikkeling van de irrigatietechnieken.

(Uit: Unesco-Nieuws)

Uitdaging en antwoord Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag. f 1,75 Humanisten over echtscheiding Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen. f 1,80	Invloedrijken Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het voorwoord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht. f 4,75 Bevrijdend Humanisme H. Lips. f 3,90 20 jaar Humanistisch Verbond Een korte samenvatting over de jaren 1956 - 1966. f 2,90	Het Humanisme in de moderne wereld Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres. f 0,85 Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.
---	--	---

ANNONCES

Welke oudere dame of heer wil muziek (piano) met mij maken, vierh. of begeleiding. (Den Haag). Brieven onder no. 51 a/h buro M. en W.

A.s. echtpaar, waarvan de vrouw gedipl. verpleegster en de man bekwam is in technische bezigheden zou werkzaam willen zijn in een of andere inrichting (eventueel als conciërge). Br. onder no. 50 a/h bur. M. en W.

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts), Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Reehorst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R. Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 22.

Weer op zondag

Vanaf 1 oktober kunt u elke zondag van 9.45-10.00 uur (Hilversum I) luisteren naar de radio-uitzending van het Humanistisch Verbond.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Dr. J. Niezing 'Het oorlogsbeeld als cultuurverschijnsel'; J. H. Bolt 'Planetisatie'; drs. D. E. King 'Impressies uit India'; dr. F. N. Sickenga 'LSD'; L. P. J. Braat 'Société Européenne de Culture' en dr. H. Groot 'Afrikaanse begrippen van tijd, geschiedenis en dood'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

Humanistische Militaire Tehuizen

ondervinden zeer grote belangstelling.

Helpt u mede ons 6e tehuis bouwen?

postgiro 52 36 34

H.M.T.

Lothariuslaan 70,

Bussum

„BOUWFONDS”

„VERANDEREND LEVENSESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen, Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J. Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers. Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 28.

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Te bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel van het boek.